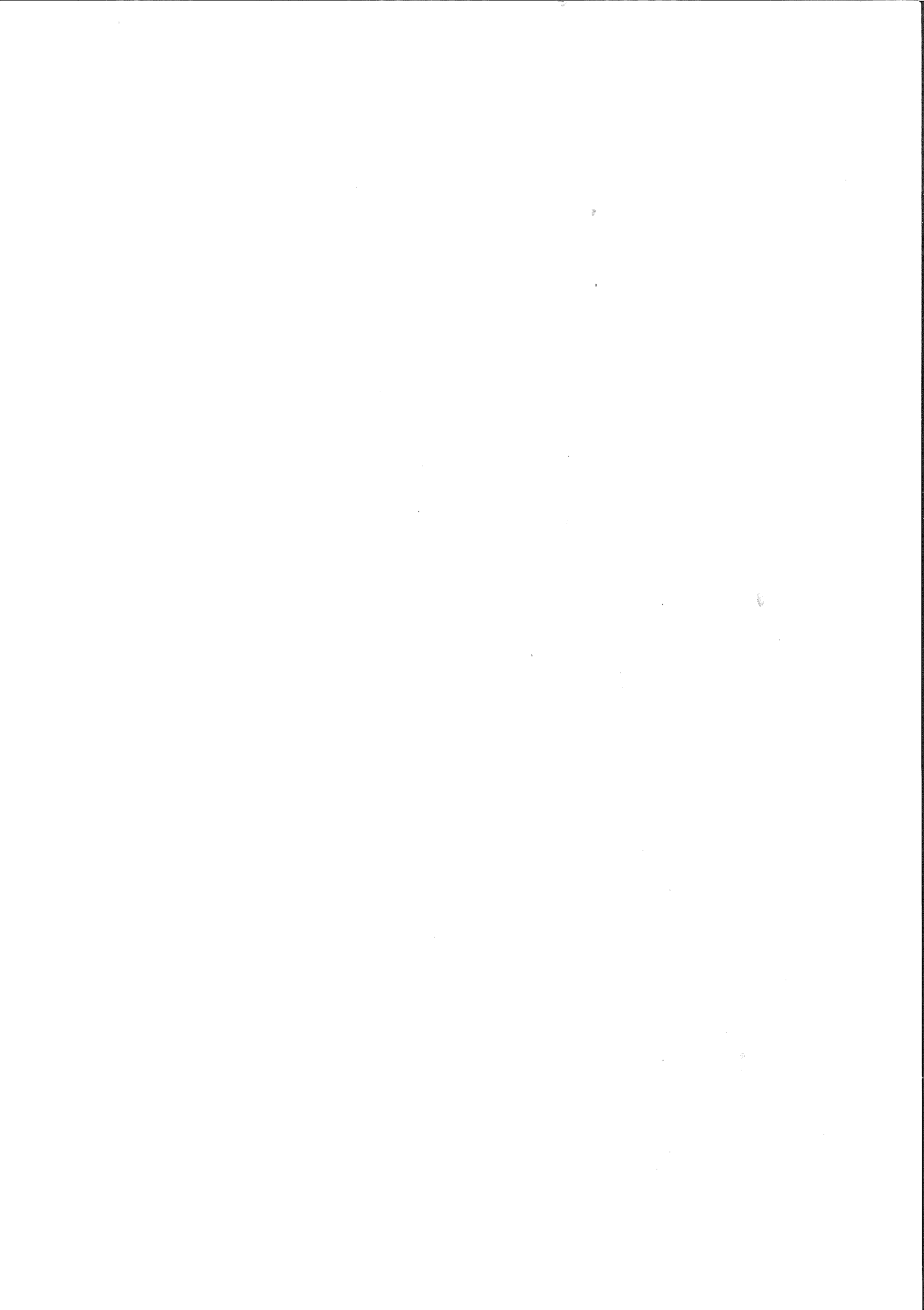
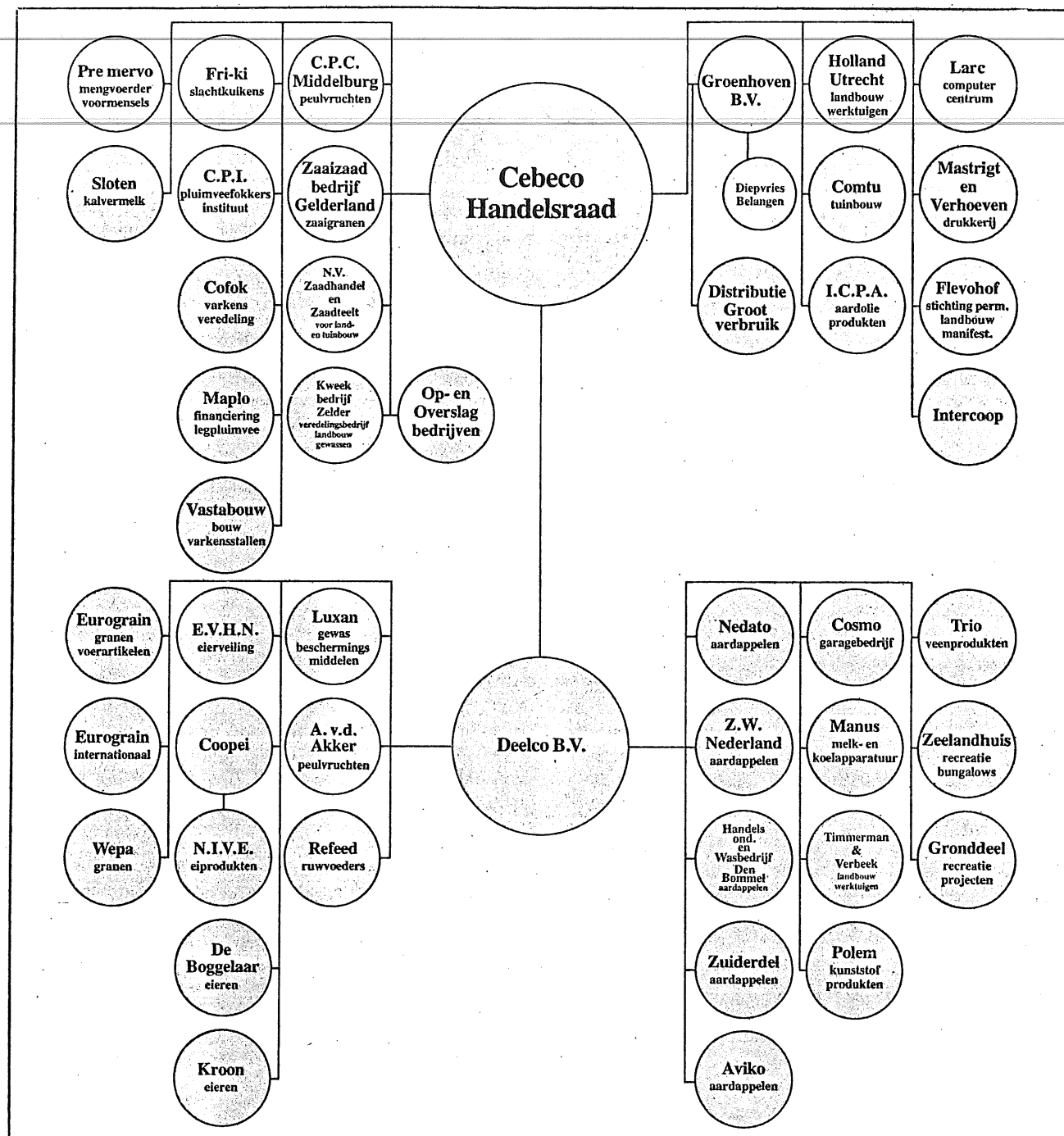

Coöperatie: thema met geschiedenis - en toekomst?

Dit themanummer van 'SPIL' heeft de coöperatie als onderwerp. Over coöperatie is al veel gedacht en gesproken. Vooral in progressieve kring is het idee coöperatie als een schoothondje gekoesterd. Toch is het opvallend, dat juist op ander dan het thuissterrein van socialisten, coöperaties tot ontwikkeling zijn gebracht en zijn gaan floreren, terwijl de door idealisten uit socialistische kring opgezette coöperaties vaak het leven hebben moeten laten.

Dit nummer bevat twee artikelen: Eén artikel waarin de geschiedenis van de coöperatie als maatschappijhervormend instrument en als economische organisatievorm wordt geschetst. Dit geschiedt vooral aan de hand van het boek van Dr. L. Roelofs: *"De coöperatie maatschappelijk en fiscaal beschouwd"* (Samson / fiscale paperbacks 1971). In een tweede artikel gaat Niek Koning, een Wageningen ingenieur die van de coöperatie

z'n dissertatie-onderwerp maakte, in op de veranderingen in de aan- en verkoop-coöperaties in de landbouw en de gevolgen daarvan voor de deelnemende boeren. Het artikel van Niek Koning zal in twee gedeelten verschijnen in 'SPIL'. In het volgende nummer zal - naast deel 2 ervan - een reactie van de kant van de Nationale Coöperatieve Raad op Konings artikel worden gepubliceerd.

Coöperatie: bewogen bewegend? 200 jaar geschiedenis in kort bestek

Het is gebruikelijk de geschiedenis van de coöperaties te doen aanvangen in 1844, het jaar waarin 28 wevers hun *'Rochdale Society of Equitable Pioneers'* oprichtten. Toch bestond er in die tijd al een groot aantal consumentencoöperaties. Reeds in 1769 stichtten de wevers van Fenwick hun consumentencoöperatie. In 1844 waren er in Engeland ongeveer 500 van deze consumentencoöperaties, terwijl ook elders in Europa rond het begin van de 19e eeuw reeds coöperaties bestonden.

Oorzaak van het ontstaan van de coöperaties is ongetwijfeld: de overgang van de gildemaatschappij van de 18e eeuw naar de economische en industriële revolutie. De ellende die met deze overgang gepaard ging, is voor de maatschappelijk zwakkeren aanleiding geweest om zich met hulp van sociale hervormers te organiseren en om bescherming te zoeken tegen de verdrukking die voortvloeide uit het individualistische maatschappijstelsel van die tijd.

Dat Engeland hierbij het voortouw nam, hoeft niet zo te verwonderen, omdat de industriële ontwikkeling in Engeland in het midden van de vorige eeuw veel verder gevorderd was dan elders in de wereld.

gedachte, dat iedere deelnemer gelijkelijk moet kunnen meebeslissen over het beleid van de coöperatie, en dat moet worden voorkómen dat er machtsconcentraties gaan ontstaan binnen de coöperatie.

Wetgevend weerwerk

Produktiecoöperaties, zoals die van de *'Rochdale Society'*, werden en worden door vele aanhangers van de vrije ondernemingswijze produktie gezien als ernstige vormen van concurrentievervalsing. Het is dan ook aan deze voorvechters van de huidige maatschappelijke orde te danken, dat een heel wettelijk instrumentarium is ontwikkeld om te voorkómen, dat de coöperatieve gedachte in het produktieproces vaste voet krijgt.

Zo is de fiscale positie dusdanig, dat de dividenden van de deelnemende leden dubbel worden belast, dus individueel en als coöperatie. Achtergrond van deze dubbele belasting is de redenatie, dat de produktiecoöperatie voor haar leden tevens dezelfde functie vervult als een aan- en verkooporganisatie voor hun concurrerende

collega's. Andere regelingen betreffen de wijze waarop de coöperatie is ingepast in het burgerlijk of handelsrecht.

Deze regelingen kwamen in de meeste westerse landen aan het eind van de vorige en aan het begin van de huidige eeuw tot stand. In Nederland werd de eerste wettelijke regeling voor de coöperatie in 1890 tot stand gebracht. De daarna tot ontwikkeling komende coöperatievormen hadden nog wel enige kenmerken van de uit idealisme en zelfverdediging ontsproten coöperaties van de 19e eeuw, maar waren toch veeleer geworden (verworden) tot een economisch organisatiemodel dat de oorspronkelijke doelstellingen slechts in naam huldigde.

Vereniging en gemeenschappelijk bedrijf

Deze ontwikkeling is waarschijnlijk vooral veroorzaakt door het dualistische karakter van de coöperatie. Enerzijds is zij een vereniging van personen, anderzijds een gemeenschappelijk bedrijf.

Het verenigingsfacet van de coöperatie is aanleiding geweest tot veel sociologische

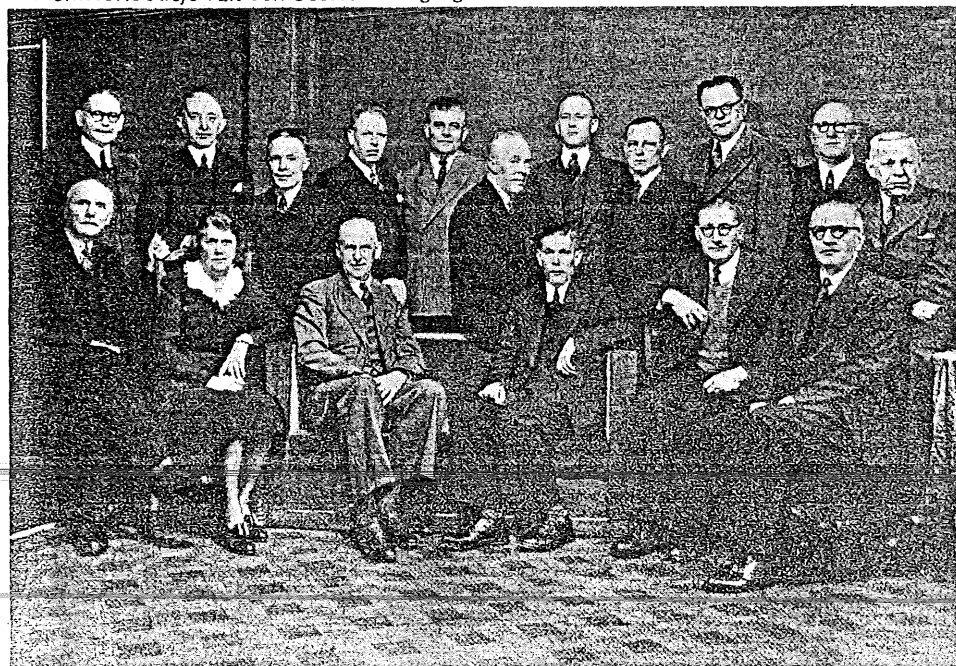
Communistische gemeenschappen

De sociale problemen die het gevolg waren van deze veranderingen, hebben sociale hervormers als Robert Owen ertoe gebracht, communistische gemeenschappen te stichten. Deze zouden de kapitalistische, op winst gerichte samenleving moeten vervangen door een communistische maatschappij.

Geïnspireerd door deze communistische gemeenschappen, ontstonden in Engeland vele consumentencoöperaties. Die waren gebaseerd op de volgende beginselen:

- gelijk stemrecht voor alle leden;
 - vrijwillig lidmaatschap en open-deur-politiek;
 - beperking van het aantal aandelen per lid;
 - verdeling van overschotten tussen de leden in verhouding tot hun aankopen.
- Deze beginselen vloeien voort uit de

Kunstmestloodsje van een bestelvereniging

studies. In een uitgebreide studie behandelt Draheim al de verenigingsfacetten zoals stemrecht, aansprakelijkheid en prijsbepaling.

In veel van de oorspronkelijke opzetten van de coöperatie was het facet gemeenschappelijk bedrijf van ondergeschikte betekenis. Het doel was daarbij immers veelal niet het verwerven van winst, maar het belangeloos werkzaam zijn ten voordele van degenen die van haar diensten gebruik willen maken. In feite ging het dus om een niet winstmakende organisatie, die tegen kostprijs haar functies ter beschikking stelde van haar leden.

'Non-profit': welles-nietes

De niet aflatende welles-nietes-strijd tussen voor- en tegenstanders van coöperaties heeft zich afgespeeld op dit terrein: is de coöperatie al of niet een 'non-profit' organisatie, een géén-winst-beogende organisatie? De door de economische theoretici ontwikkelde opvatting van coöperatie is strijdig met de 'non-profit'-gedachte. In Nederland is deze economische benadering het duidelijkst belicht door Ter Woorst, de directeur van de Nationale Coöperatieve Raad voor de Land- en Tuinbouw.

De dualiteit die vele kleinere coöperaties nog kenmerkt, is daarmee voor de grote landbouwcoöperaties verdwenen. Deze ontwikkeling heeft het onderscheid tussen coöperatieve en particuliere aan- en verkooporganisaties tot een vormverschil gemaakt. Wezenlijke verschillen zijn er niet of nauwelijks meer, zoals Niek Koning in zijn bijdrage aan dit nummer zal illustreren.

Productiecoöperaties: nieuwe stimulans?

Wat is er na 200 jaar terecht gekomen van de productiecoöperaties?

Eigenlijk bitter weinig; nog steeds bloeien zo nu en dan gedurende korte tijd coöperatieve productieorganisaties, maar doorgaans is hun slechts een kort leven beschoren. De oorzaken van deze situatie liggen ten dele in de vijandigheid van de maatschappij, die de productiecoöperatie extra wettelijke verplichtingen oplegt. Voor een ander deel hebben ze te maken met de afwezigheid in de samenleving van een sterke druk die arbeiders dwingt tot het in handen nemen van de overige productie-factoren.

Slechts zeer incidenteel zagen we gedurende de laatste jaren voorbeelden van het ontstaan van productiecoöperaties. Ze kwamen tot stand in de bouw (het aannemersbedrijf Moes te Zwolle), de boekhandel en uitgeverij (Van Gennep) en verder nog hier en daar. Juist lijkt de stelling, dat de kiem voor productiecoöperaties in de secundaire sector van onze economie alleen gelegd wordt bij verslechterde primaire en secundaire arbeidsomstandigheden. Anders is dit in de primaire sector, waar de voordelen van productiecoöperaties onmiskenbaar zijn, maar om psychologische redenen niet erg in aantal floreren. Wellicht zal de kentering die zich in deze sector lijkt te voltrekken, de productiecoöperatie een nieuwe stimulans geven.

Groeiend marktaandeel

Het marktaandeel dat de aan- en verkoopcoöperatie heeft bij de omzet van land-

bouwkundige producten, is bijzonder groot. De schaalvergroting die we de laatste jaren te zien hebben gekregen, illustreert de stelling, dat het dualistisch karakter van de coöperatie daaraan is opgeofferd. Het verschil tussen de coöperatieve aan- en verkooporganisatie en de vergelijkbare particuliere onderneming is bezig te verdwijnen.

De krampachtige pogingen van de top van de coöperatie om via wijzigingen van de interne structuur en procedures toch iets van het oorspronkelijke verenigingskarakter terug te winnen, beloven weinig succes. Ze dreigen zelfs in een schijnvoorstelling te ontaarden, zolang de economische functie van de coöperatie op de voorgrond blijft staan.

In zeer sterke mate doet zich dit ook voor bij het coöperatieve bankwezen.

De aan het eind van de vorige eeuw gestarte Raiffeisen- en Boerenleenbanken hadden als coöperatie ten doel: een gemakkelijke kredietverlening en financiële steun aan de deelnemende leden. Door schaalvergroting en fusie is het onderscheid tussen de handelsbank en de 'eigen' bank nagenoeg verdwenen en hebben de boeren en middenstanders met de coöperatieve onderneming eenzelfde relatie als met iedere andere handelspartner.

Maatschappelijke hervormingen?

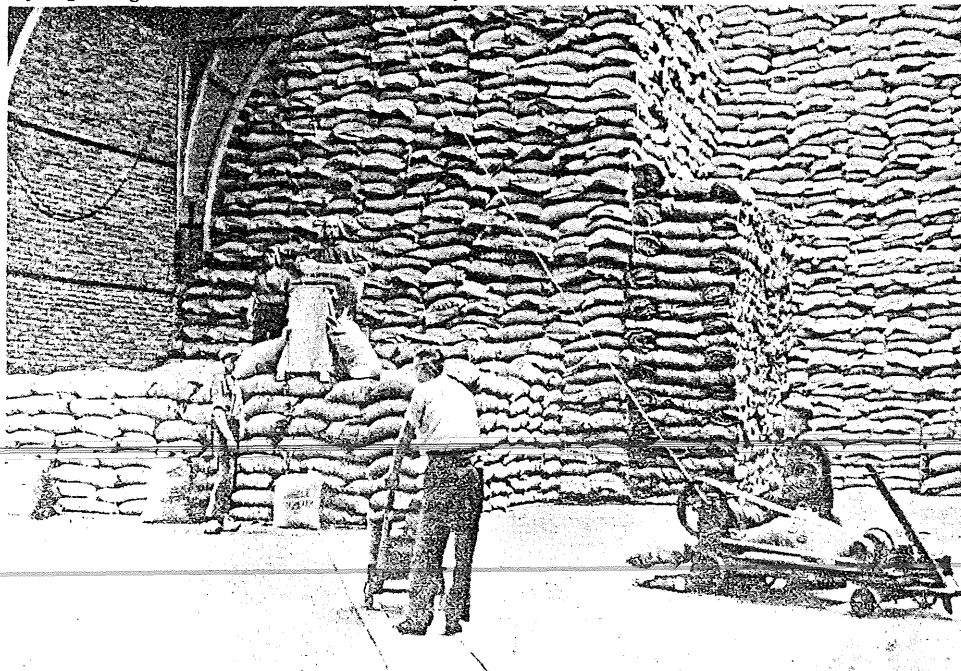
Al met al een niet erg optimistisch verhaal! De coöperatie als maatschappij-hervormend systeem speelt geen rol meer. De coöperatie als juridische samenwerkingsvorm kan alleen worden versterkt, als de wettelijke belemmeringen worden opgeruimd. En de coöperatie als economische organisatievorm heeft slechts een gering verschil met de particuliere onderneming, zoals commanditaire vennootschap of naamloze vennootschap.

Voor idealisten uit socialistische kring, waarover in de aanhef van dit artikel werd gesproken, blijft de vraag, of het coöperatie-idee een bijdrage kan leveren aan de door hen gewenste maatschappelijke hervormingen. Waar immers in allerlei productie-organisaties een grotere zeggenschap over het bedrijfsbeleid door de werknemers wordt bepleit, lijkt de coöperatieve ondernemingsvorm aantrekkelijk.

De theorie - en ook de praktijk - leert, dat bij grotere ondernemingen de individuele zeggenschap van de georganiseerden slechts beperkt kan zijn. Dit neemt niet weg, dat bij kleinere organisatievormen - zoals in het midden- en kleinbedrijf - de coöperatieve ondernemingsvorm ideaal is, zeker wanneer deze ondernemingsvorm als zodanig door de fiscus wordt gewaardeerd.

Opslag van gezakte kunstmest: voortschrijdende concentratie...

Oncontroleerbaar gigantisme?

Progressieven en MKB

In onze samenleving wordt het economisch beleid zeer sterk bepaald door de uitkomst van de strijd tussen enerzijds de werknemers en hun vakbeweging en anderzijds de werkgevers en hun organisaties. Binnen deze laatste lijkt het beleid in hoofdzaak door de grote ondernemingen te worden vastgesteld. De belangen van het

midden- en kleinbedrijf komen daarbij nogal eens in het gedrang. Met name binnen progressieve bewegingen in de samenleving zou erover nagedacht moeten worden, hoe men zich de positie van kleine en middelgrote ondernemingen in de toekomst voorstelt. Een coöperatieve ondernemingsvorm kan een in veel opzichten aantrekkelijk alternatief zijn voor de huidige situatie,

waarin vele zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf, met name op het punt van de werkomstandigheden en de bijbehorende inkomenspositie, uit de boot vallen. Het 'oppoetsen' van de wetgeving voor deze organisatievorm is dan wel een eerste vereiste.

RUDY RABBINGE
ANDRIES VAN WEPEREN